

Enis Batur'la özel ansiklopedisinin yeni cildi "Yazboz" üzerine

"Yazboz, 'Kim için yazıyorsunuz?' a bir yanıt"

Enis Batur'un yazı evreni, çok geniş bir ilgi alanını kucaklıyor; çok yazıyor çok üretiyor. Son ürünü "Yazboz" ise kendisinin de içinde olduğu yazma evreninin kalbine doğru bir yolculuğa çıkarıyor bizi. Enis Batur'la bu kitabı üzerine konuştuk.

İBRAHİM YILDIRIM

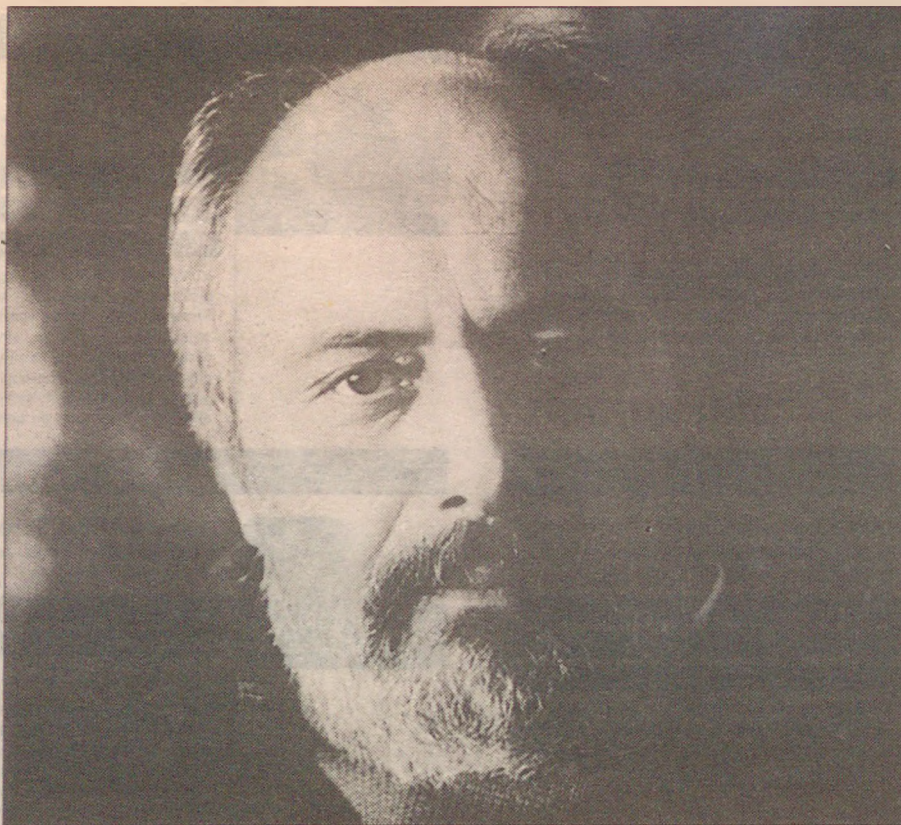
Insan akraba olduğunu hissettiği bir yazarla sohbet ediyorsa, bunu içtenlikle yapmalı; onu güzel ağırlamalı... Ben de öyle yapacağım. Ancak sorular boyunca, küçük provokasyon girişimlerim olabilir; lütfen onları birer ikram olarak değerlendirin... Evet, Enis Batur'un "mutsuz azınlık" için yazan, uzak ya da yakın akrabalarından oluşan çok geniş bir ailesi var... Furu'unuzla başlasak söylemeye...

Herkes kendisini, uğraşını ille de bir şeye, bir başka şeye benzetemeyebilir şüphesiz: Ben, yıldan yıla geçerken ağaçla, ağaçlarla da özdeşleşmiş oldum: Gövdesi halka halka genişleyen; daldan dala sıçrayarak uç, uçlar veren, görünmeyen, toprak altında kalan kökleri gitgide karmaşık bir ilişkiler ağı geliştiren bir ağaç. Beslenmeyi sürdüren yazar, uzanabildiği noktalardan öz su çekmeyi bilir. Okuduğu Dünya'dan etkilenir, kendinden katacağını katar, önünü açan, yolunu biçimlendirir. Bir soykütük ağacı oluşturmaya kalksam, ucu bucağı kimbilir nerelere gider, kitaplarımdan yola çıkarak bir ölçüde yapabilir de bu. Ben ötelemeden beri, selamlamaktan geri durmadım. Ölçülmesi güç, belki de erken olan; yazdıklarımın beslediği uzantılardır. Yazı adamı ya gününü ya da geniş zamanları hedef alır, ben ikinci kategoriye daha yakın görülebilecek bir çizgiyi yeğledim sanırım. "Mutsuz azınlık" tanımılması yaklaşık 150 yaşında. Stendhal'in içinde yaşadığı, ürettiği ortamın enikonu uzağındayız bugün. Zaman, geçen zaman, mutsuz azınlığın hem azınlık, hem mutsuz olmaktan çıkmasına yol açtı. Böyle diyemez miyiz?

"Mutsuz azınlık" için

"Mutsuz azınlık" vurgulamanızı biraz daha açmak istiyorum: Mustafa Nihat Özön, Edebiyat-ı Cedide'yi temel alarak okurları, birinci sınıf, ikinci sınıf ve üçüncü sınıf diye kümelemiş... Özön'e göre, Ahmet Mithat, ikinci sınıf okur için yazmış, öneminde neredeyse efendi babamız kadar ilgi gören ve okunan Vecihi de! Ahmet Mithat yeniden gündemde, Vecihi'yi kimse hatırlamıyor! Birinci sınıf okur için yazan Edebiyat-ı Cedide üyeleri ise, yalnızca isimleriyle anılıyorlar... Bu kümeleme bugün için geçerli olabilir mi, diye sorup ekliyorum; "mutsuz azınlık" için yazanlar, mutlu çoğunluğu mutsuz etmek için bir şeyler yapmalı mı?

Biz, edebiyatın tarihiyle çok az, olduğunda da oldukça sağlıklı, geri kalmış, anakronik ölçülendirmelerle malûl biçimde ilgilenen bir ülkede yaşıyoruz. Ahmet Mithat Efendi konusunda da iyimser değilim ben. Bizim okurumuz güncelliğe kilitlenmiş bir kere. Ayrıca, kimse bir şey okumak zorunda bırakılmamalı. Edebiyat, güç kullanarak yaratılacak bir müfredat mantığına dayandırılmamalı. Yazar olacak kişi için başka: Bir biçimde, dilinin önemli ürünleriyle tanışmalı, onlardan alacağını almalı. Okur neden aynı yolu izlesin? XIX. yüzyıl sonunun, XX. yüzyıl başının edebiyatını düşünelim; birkaç güçlü örnek kenara koyulacak olursa, çoğu ürün artık okunaksızlaşmıştır. Bu, bizim olsun taştan olsun, perspektifini kabul edemiyorum: 20 yaşındaki bir okura Hüseyin Rahmi yerine Calvino'yu seçmesini salık veririm. Özön'ün okur tasnifi, içölçüleri biraz de-

"Yazmak, var oluşuma anlam kattı" diyor Enis Batur.

ğişmiş olsa bile, günümüzde de geçerli, diye düşünüyorum. Gelgelelim, yüzyıl öncesinin "birinci sınıf okuru" nun ufku bir hayli sınırlıydı, günümüzde koşullar çetrefil. Ekranların kullanımı görmekten çok bakmayı öne çekti, ulaşılacak kitap sayısı inanılmaz ölçüde arttı. Eğitim bütünüyle çöktüğü için klâsik metinlere giden yol hepten tıkanıp "Birinci sınıf okur" olmak dehşet zor bir kişisel inşa programı, dirayeti, çabası gerektiriyor. Size bir "birinci sınıf okur" örneği vereyim; Tanpınar hem Baki Efendi'yi, hem Valéry'yi hem Euripides'i, hem Bergson'u okuyabiliyor; hem İtrî'yi, hem Debussy'yi sahiden zevk alarak dinliyor; hem Siyah Kalem'i, hem Picasso'yu yakın rakibine alıyordu. Bütün bunların onu sonuçta "mutsuz" ettiğini düşünebiliriz. Bütün bunların, onun zengin bir yapıt ortaya koymasında etkili olduğunu da ileri sürebiliriz. Ne ki, buradan kurallar, yasalar üretemeyiz. Bana kalırsa "mutsuz azınlık" için yazanlarla, yazmak durumunda kalanlarla ilgili sorunuz ürpertici. Bu durumun, baştan seçildiğini sanmıyorum açıklası: Yazar, ben "mutsuz azınlık" için yazacağım, diye yola koyulmaz, pek çok etmenin rol oynadığı bir dizi seçim bu sonucu kendiliğinden doğurur. Kimilerinin yolun belli bir aşamasında çizgi değiştirmelerinin bir açıklaması da bu kendiliğindenlik koşuludur. Azınlık için yazmak, genellikle yargılanan, eleştirilen bir tutum olmuştur. Oysa o yazarların orta vadede, uzun vadede çoğunluk açısından da yararları olacak sonuçlar doğurdıkları unutulmamalı. Öte yandan bugün, hiç değilse bugün, çoğunluğun mutlu olduğunu savlamak da elde değildir. Kitlenin mutsuzluğunu görmemek için enikonu ayırmaz olmak gerekir.

Anlama yetisi

Provokasyona Heidegger'in bir cümlesiyle devam ediyorum: "Okuyucunun anlama yetisi sıradan olduğunda neyin özgün olarak yaratılmış, neyin gevezelik olduğu konusunda herhangi bir yargıya asla varılamaz."

Bu saptamaya elbette katılıyorum. Bir okur olarak her aşamada, "Anlama yetimi nasıl geliştirebilirim" sorusunu kendime yöneltirim. Pek çok yapıt bana sınırlarımı göstermiş, beni sınırlarımın duvarına çarpmıştır. Çarpışma sonrasında, önce yaralarımı iyileştiririm; ardından eksiklerimi görmeye çalışırım, giderebilmenin yollarını ararım. Başarısızlıklarım oldu, daha da olacaktır. Hiç-

bir zaman faturayı beni yaralayan yapıta çıkarmadım. İnsanın, anlama yetisini geliştirme için emek harcaması, yatırım yapması, sabırlı olmayı öğrenmesi gerekiyor. Presokratikler, Yunus Emre'yi ya da Milton'ı, Arno Schmidt'i okuyabilmek, basbayağı ders çalışmayı şart koşar. Okur ya gelişmeye açıktır ya değildir. Olmadığında küstahlaşır, suçlamaya girişir. Öylelerini kim sever bilmem, ben sevmem.

Selâhattin Hilav ise düşüncüyü kendinden başlatamayan, bazıra konmayı alışkanlık haline getirmiş, Batı'nın kök kültürüne yabancı olan, uyumuk doğulu bireye gönderme yaparak şunları söylüyor: "Kök ve yaratıcılıkta sonucun aynı şey sayılması, düşünce ve sanat alanında gültünc sonuçlar doğurabilir bu durumda. Örneğin F. Coppée (Baudelaire ve Rimbaud varken) büyük şair ya da P. Bourget büyük romancı sanılabilir."

Değişen koşullar

Bizim edebiyat, sanat, düşünce tarihimiz o tür gültünc sonuçlar açısından zengin. Devekuşu optiği geçerli olmadığında köstebek stratejisi ağır basmış. Dünya kültürü ürkütmüş, bir iki noktaya bel bağlayarak durum idare edilmiş. Saat farkıyla takip edilmiş her şey. Düşünün, Kübizm sonrası eğitim görmeye Paris'e gönderilen ressamımız İzlenimcilik ile yurda dönmüştür. Yaşayan tek bir yabancı şairin yapıtını görmemiş şairlerimiz var hâlâ. Ne Batı'ya, ne de Doğu'ya açık pencereler; masasına oturduğu insanlardan ötesini seçemeyen insanların evreni daralmaz mı? Uzun bir süre, her horoz kendi çöplüğünde öter, felsefesiyle yol alındı. Biz kimseyi görmesek de olur, nasıl olsa kimse bizi görmüyor, diye avunduk. Artık koşullar değişti, yarın daha da farklı olacak durum. Yakın geleceğin yazarı, aynı anda birkaç yabancı dilde yayımlanacak; ikinci sınıf yazarların ikinci sınıf kopyası olmakla yetinemeyecek kimse; "içeride" göz boyayarak bir yere varamayacak; buna hazır olunmalı. O zaman, Dünya "canon" u önünde sınanacak ürünler, ulusal değerlerimizin statüsünde pek çok şey alabora olacak. Onun için de bundan böyle, sözgelimi İran'da, Suriye'de, Yunanistan'da yapılan edebiyat konusunda bu kadar kayıtsız, bilgisiz kalamayacağız. Bir yüzyıl boyunca, kendi içimize kapanarak şişindik durduk, kof gurura kapıldık, haksız yere büyüklendik: Takke yakında düşecek.

"Mutsuz azınlık"ı artık rahat bırakmak

istiyorum, ancak bu eylemi sizin de "mutsuz azınlık için yazan" biri olarak tanımladığınız bir yazarın aracılığıyla gerçekleştirmek istiyorum: Marie-Henri Beyle! Bu yazar, yüzyü aşkın takma isim kullanmış. Bunlardan biri de Stendhal!.. Peki kim bu Marie-Henri Beyle?

Sözü sonunda, "mutsuz azınlığı" hedef alan yazara getirdiniz. Stendhal, Türk okurunun anayapıtlarından tanıdığı bir yazar; umarım gelecekte, kimi önemli yan yapıtları da dilimize kazandırılır. Benim gözümde, Avrupa edebiyatında, Goethe'den sonra kendi yuvasından fırlamayı göze alan, sınırlarını genişleten ikinci büyük yazar Stendhal. Yerinde duramayacak ölçüde sancılı, kimliğinin kalıbını çatlatmak için kendisini zorlamayı bilmiş. Asri zamanların ilk öncülerinden. "Kızıl ile Kara" gibi, "Parma Manastırı" gibi büyük anlatılarını elbette bir kenara itecek değilim; ama "Aşka Dair" ve "Bir Gezmenin Anıları" türünden daha az üne kavuşmuş kitaplarına da hakkını vermek gerekir. İlk kez onun yapıtında, modernlerin sık karşılaşacağı bir durum göze çarpıyor: Okurun alışmak için vakit isteyeceği, almaya alımlamaya henüz hazır olmadığı bir yaklaşım. Kimi yazarlar günü gününe karşılıklarını bulmuşlardır, örneğin Goethe. Pek çok yazar, demin okur açısından üzerinde durduğum "kayma"ya maruz kalmıştır. Stendhal'in sıcağı sıcağına azınlığı hedef alan bir yazar konumunu seçmesi, onun sonradan çoğunluğun gözbebeği olmasını engellemedi.

Aşkane Dostluk

Bir kitap: "Aşkane Dostluk... 1946 yılında Semih Lütfi'nin Dünya Şabeserleri Serisi arasında yayımlanmış. Türkçeye çeviren Nasuhi Baydar; yazarı ise üç yıldız: (***)... Önsözde Stendhal'in Aşka Dair'inden bir alıntı var... Kitap, Philippe ve Denise'nin birbirlerini yazdıkları aşk mektuplarından oluşuyor... Aşkane Dostluk'u Stendhal veya bir başkası yazmış olabilir... Gönderen: Enis Batur'a selam gönderip soruyorum: Aşkların mektupları ile okuru baş başa bırakan bu yazar, okurun önündeki iki engelden biri olarak gördüğünüz yazarı, ortadan kaldırmış oluyor mu?

Açık söylemek gerekirse, "Yazboz"daki o bölümü, biraz da kendi durumumdan hareketle yazdım. Bugün hiçbir kitabım, okur önüne, benden oluşmuş bir ortalama imgeden soyutlanarak, soyunarak çıkmaz. Kapaktaki adam, okurların çoğunun kafasında, kitabın içeriğinden önce davranır ve beni babamla, eşimle, genel konumla bir yere oturtur. Bu durumun, okurla metin arasında gereğinden fazla yer işgal ettiğini, önem taşıdığını düşünüyorum. Olup biteni daha somut biçimiyle, farklı dillerde, farklı ülkelerde kitaplarımın yayımlandıkça yerli yerine oturtma olanağı buldum. Adım, o ülkelerin insanları için, kendi ülkemdeki insanları göz önünde taşıdığı bir dizi yananlamı taşııyordu, dolayısıyla kurdukları ilişki okudukları metinle sınırlıydı. İstanbul'da yaşıyor olmamı, Türkçe yazıyor olmamı saymazsak, başka bir metin dışı ünlendirmeye başvurulmuyordu. Yazarı, yazarın adını bu aşamadan sonra ortadan kaldırmak mümkün mü? Pek sanmıyorum: Üslubumu değiştirmedikçe, başka biriymişcesine yazmadıkça, yazım kendini eleverecektir. Bir çözümlü Pessoa bulmuştu. Daha sık rastlanan çözümlü, Stendhal'inkidir. Üçüncü çözüm, işi zamana bırakmaktır. Gün gelir, yazarın yan kimlikleri geri plana gider, kalırsa metinleri kalır, kalmazsa zaten sorun yoktur.

Sanırım, Karl Kraus'u akranınız olarak hissediyorsunuz ve "Anmaktan bıkmıyorum, belki metinlerimde karşılaşmaktan bıkmıştır..." diye söz ediyorsunuz ondan... Özel Ansiklopedinin için çok özel bir bibliyografya hazırlamayı düşünüyor musunuz? Örneğin okur, Kraus maddesine bakınca yolunun Walter Benjamin'e çıkacağını da bilse! Anahtar değil sözünü ettiğim; pırl pırl küçük bir kazı çekici!

Biliyorsunuz, benim, Cahit Külebi'ye ya da Macit Gökberk'e hisuslukla bağlarıyla yakınlık duymam gerekirken, örneğin Kraus'u ya da Benjamin'i yakını saymam yadırganmış, sık sık başıma kakılmıştır. Yıllar geçti, o konudaki duygularım, düşün-

celerim değişmedi. Bu bakış açısını bütünüyle deli saçması buluyorum hâlâ. Kafa ikizliğinde, ruh ikizliğinde kimlik kâğıtlarının ortaklıkları değildir belirleyici olan, bambaşka ölçütler girer devreye. Özel Ansiklopedim için özel bibliyografya iyi fikir doğrusu. Ama belki, daha geniş, daha da özel bir fihrist düşünebilirim, çetrefil çapraz göndermelerle. Her şey, sonunda bağlantı denklemleri aracılığıyla anlam kazanmaz mı?

- Şimdi, "Maksimum okur nüfusu"nu ve henüz Enis Batur'la tanışmamış olan potansiyel okurları temel alarak çok zor bir soru sormak istiyorum; niçin yazıyorsunuz? Pas geçebilirsiniz!

- Sevgili İbrahim Yıldırım, bu soruyu çok sorduk kendimize, ne çok çeşitleme kurduk kafamızda, kâğıt üzerinde. Sık sık kullandığım, sığındığım yanıtlardan birini mi seçmeliyim şimdi, el değmemiş bir karşılık mı aramalıyım? En iyisi şu anda, bugünden yarına doğru neden yazmayı sürdürdüğümü kurcalamak belki de. Öyle ya, neden başlamışsam başlamışım, bugün elimden kalem düşecek olsa arkamda bir raf dolu kitap bırakacağım, tek kaygım başladığımı tamamlamaya çalışmak olabilir mi? Aslına bakılırsa bu kaygıyı yabana atmak gerekir. Ben hep, kendi içinde anlamlı olabilecek bir bütünlük kurma tasasına bağlı oldum, kaldım. "Opera"ya, "Başkalaşım"lar"a, Özel Ansiklopedi'ye, Linkler'e ya da Divan'a, içbükeylenme ve günlüğüme, anlatı denemelerime ve Seyahatnâme'ye, yazınsal denemelerime ya da metinlerime bakıp "Bu kadarı yeter" diyemez miyim? Tam tersine; Diyebilir miyim? Bir, tasarladığım bütünlüğüne olabildiğince erişmek için; iki, ayakta kalmak için; üç, sahne için, yazıyorum. Yazmak, öteden beri, kendimi ölçmemi, kendime yeni ölçüler koymamı, gözle görülemeyecek kadar küçük birimlerle ilerlememi, yolda büsbütün kaybolmamak için karanlığa kerterizler yerleştirmemi kolaylaştırdı. Var oluşuma anlam kattı. Hayat kafamı gözümü yardığında, masama oturdum ve yaramı beremi onarmaya çalıştım. Kitaplarımın ortalama iki bin okuru olduğunu görüyorum. Onların hiç değilse onda biriyle, yazdıklarım üzerinden derin, besleyici, karşılıklı ilişkiler gerçekleştirdik. Ben, bugüne kadar, başkalarını okuyarak yolumu açtım, genişlettim. Yazdıklarımın, iki avuç insan tarafından da olsa öyle okunduğunu görmek, onları yayımlamayı sürdürmem açısından bende itici bir güç oluşturdu. Çok kitap yayımlamamdan şikâyetçi olanları biraz da bundan garipsiyorum: Kendimi ne pahasına olursa olsun okutmak aklımdan hiç geçmedi, bir okur olarak heyecan duymaksızın hiçbir kitaba yönelmedim, kimsenin yazdıklarımı heyecan duymaksızın okumasını da istemem. Hep sorulmuştur: Kimin için yazıyorsunuz? "Yazboz", bu sorunun yanıtını da getiriyor bana sorarsınız.

Yazı ve şiddet

- Son olarak size Derrida'dan ilham alarak, yazı ve şiddet bağlamında bir soru sormak istiyorum; yazı, dilin dil olduğunu düşünsel olarak, bilerek yazıyı kullanmayı gerektirir... Peki sözün yeri neresidir?

- Söz ile yazı arasındaki bağlantılar, farklar beni sarsmayı sürdürüyor. Söz'ü yıllardır kullanıyorum: Televizyonda, radyoda. Üniversitedeki derslerimde, seminer ve açık oturumlarda onu devreye sokarken durmadan tartıyorum da. Öte yandan, yazı'nın içine de sokulabiliyor söz. Verimli, kıskırtıcı, ama tehlikeli bir alan. Şiirlerimde. Söz ile yazı iki samuray gibi kollar birbirlerini. En zorlu ölçümler orada gerçekleşiyor. Son dönemde, düzyazıda konuşmanın yarattığı açılımlar da sardı beni: Söyleşi-f denemeler, monologlar, diyaloglar, peşpeşe çıkageldi. Bir başka uçta, yeni divan kitaplarından birinde oyun-şiirler, söz eksenli şiirler üzerinde yol alıyorum. Şiddet diyorsunuz, yazı yla söz'ün o boyutta hem ciddi ortaklıkları olduğunu gözlemliyorum hem de sözsel farklılıkları olduğunu. Yazı'nın içşiddeti daha kanırtıcı. Söz'ünki hayli dışrak, buna karşılık: Bize sokaktan, ekrandan, herverden lama gibi tükürüyor. Edebiyatın bir aracı da, Söz'ü arındırma çabası vermek. ■

